

jóravaló testület erélyes eljárását. Csak az ilyenféle gyengeségek legveszedelmesebb fajtáját említtem: midőn a kosztadó tanár asztala az iskoláról, vagy éppen tanárokról való bizalmas, kedélyes társalgás helyévé lesz. Hogy ennek az útján bőven tenyészik minden rossz, a mi a nevelői tekintélyt tönkre teheti, malicziózus megjegyzések, mendemondák, melyek aztán a kávéasztalnál, új körben, élénkebb nyelveken, színezett formákban jelennek meg: azt egy kevés kis-városi tapasztalat bizonyítja. Erre pedig nem lehet más orvosszert használni, mint egy kis dózis prudenciát; ha pedig nem volna kézügyben, vagy nem lehetne legyőzni ezen orvosság ellen a renitenciát, vagy talán már nem is használna: a testület együttes fellépése volna szükséges az ilyen hiba kiirtására.

6. Autonom iskoláknál sok helyt az intézet vagyonyügét is a tanárok kezelik, s a személyeikre vonatkozó ügyeket is első sorban ők maguk intézik. Ismét a legszeleesebb tere annak, hogy a kartársak közt minden rossz indulat felszabaduljon. Valóban itt volna már az ideje, hogy ettől a provinciától a középiskolai tanár megmenekedjék és egész embert szentelhessen a nevelői működésnek!

Ezeket óhajtottam elmondani a testületi szellem fontosságáról, rövidre fogva és kerülve a konkrét esetekre való hivatkozást. A nevelés ügye megkívánja, hogy ezen témával is foglalkozzunk.

LÁZÁR ISTVÁN.

## A ZÁGRÁBI TANSZERKIÁLLÍTÁS.\*

Nagyméltóságodnak f. évi szeptember hó 6-án 39713. szám a. kelt megtisztelő rendelete folytán szeptember hó 10-én Zágrábba utaztunk, a hol a tanszerkiállítás rendező bizottsága minden várakozásunkat messze túlhaladó, rendkívül szives fogadtatásban részesített bennünket. Nemcsak a kiállítást, hanem Zágráb nevezetesebb iskoláit is meglátogattuk és tanulmányoztuk s általában lehető teljes képet iparkodtunk nyerni a horvát-szlavon közoktatásügy jelen állapotáról. Tapasztalatainkról van szerencsénk a következőkben csak a lényeges momentumokra szorítkozó rövid jelentést tenni.

A *tanszerkiállítás*, noha igen gazdag és terjedelmes volt, kevés oly taneszközt tartalmazott, a melyet még nem ismertünk volna. Ilyenekül pusztán a horvát részről kiállított eredeti tárgyakat említhetjük. Ezek között első helyen áll Horvátország iskolai fái térképe, *Steklas*

\* Dr. *Heinrich Gusztávnak* és *Szuppán Vilmosnak* a nm. vallás- és közokt. miniszter úrhoz intézett jelentéséből.

zágrábi tanítóképzési tanár által tervezve; továbbá a horvát megyék iskolai térképei, melyek azonban fali térképeknek igen kicsinyek és nem érik el a Gönczy Pál és Kogutowicz Manó által szerkesztett iskolai fali megyei térképeket. Posner Károly Lajos és fia budapesti térképészeti intézetében készültek és technikai kivitel és kartografiai szempontból tökéleteseknek mondhatók. Említésre méltó a horvát házi ipar motívumait ábrázoló gyűjtemény, mely a horvát iparművészeti gyűjtemény tulajdona. E motívumok alkalmazására és felhasználására Horvátországban az iskolai női kézi munkákban méltán nagy gondot fordítanak. Kívánatos volna, hogy Magyarországon is az iskolákban ne csupán külföldi mintákat, hanem első sorban a hazai motívumokat dolgozzák fel a női kézi munkákban.

A horvát tanszeripar még nagyon fejletlen. Egy zágrábi orgona-építő cég orgonáin és harmoniumain kívül csak a könyvnyomdai termékekről lehet szólni. De ezek is aránylag kis számuak, kiállítás tekintetében pedig semmikép sem versenyezhetnek a magyar könyvnyomdászat termékeivel. Nagyon jól esett tapasztalnunk, hogy tankönyv egyáltalában kevés van; Horvátország nem ismeri azt a borzasztó mennyiségű tankönyvet, melylyel minálunk Hivatottak és hivatatlanok az iskolákat elárasztják, a miből a tanügynek valóban nem sok haszna, a szülőknél pedig tetemes kárunk van. Ennek oka a Horvátországban még a középiskolákra is fennálló állami tankönyv-monopolium, mely a szabad versenyt nem teszi ugyan lehetetlenné, de igen erősen s úgy látszik nagyon üdvösen korlátozza.

Tanárok és tanítók általuk szerkesztett számos tanszert és gyűjteményt állítottak ki, melyek, noha nagy részük nem bir valami különös nagy értékkel, mindazon által azért becsesek, mert tanúságot tesznek a horvátországi tanítóknak a tanítás színvonalának emelésére irányított buzgóságáról és szakképzettségéről. Ezek sorából megemlítenők: Hire Dragutin természetrajzi gyűjteményei, Ettinger József hal (hús) præparatuma, Kirin József «Ártalmas rovarok gyűjteménye» és «Iskolai kert erve», Cuvaj «Fali táblák az első számvetéshez», Lepusic számológépei stb. Franges Simon tanár az álló írás számára normal ABC-t dolgozott ki és állított ki, melyben magyar mondatok is előfordulnak; említést érdemel, hogy az álló írás betűalakjait a cursiv írásból vezeti le.

Horvát részről voltak még kiállítva a horvát tanügy történetére vonatkozó egyes tárgyak. Érdekesek a régebben használt tiszteleti könyvek. Ilyenek «Ehrenbuch für die k. k. Hauptschule in Brood, 1820—1873» és «Ehrenbuch für die k. k. Trivialschule in Gross-Koparnize». Az első lapon van Ő felségének, az akkori uralkodónak arcképe és neve; a következőkön a határőrvidék parancsnokának, majd a helyi hatóság-

nak, az iskolai előjáróknak stb. nevei; azután évről-évre a jeles tanulók nevei vannak bejegyezve.

A nem horvát kiállítók közül első sorban említendők a magyarok. A kiállítás magyar része nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is igen kiváló és becses volt és az anyaországnak amott a Drávántúl tiszteletet szerzett. Részt vettek benne a vallás- és közoktatásügyi minisztérium becses szemléleti képekkel, fali térképekkel, természettani, géptani, természetrajzi és rajzi fali mintákkal, az általa kiadott horvát és szerb nyelvű népiskolai tankönyvekkel; továbbá az egyetemi nyomda hasonló tárgyakkal; az országos tanszermuzeum a tulajdonát képező nagybecsű kézügyességi tanmenetekkel; a budapesti pädagogiummal kapcsolatos gipszöntő-műhely igen jó gipsz-mintáival; Calderoni és társa egy egész termet töltött meg igen szép és becses tanszerekkel; Posner K. L. és fia térképészeti műintézete a Gönczy által szerkesztett megyei iskolai fali térképek közül állított ki néhányat; a Lampel kiadóczég német és szláv nyelvű kiadványait mutatta be.

Külföldiek közül megemlítendők a Pichler özvegye és fia, Lenoir és Forster, Reichert bécsi és a Kreidl prágai tanszergyárosok és tanszerkereskedők, kik nagy számmal állítottak ki különféle tantárgyak tanításához és különféle iskoláknak szolgáló tanszereket. Ezek között mint kevésbé ismeretesek a következők érdemelnek figyelmet.

Az úgynevezett «*Patent-Leichenbrett Dirksen*» egy erős karton, mely mindkét oldalán hornyolatokkal van ellátva, melyekbe a rajzpapírost lehet betolni, melyet a felső részen oldalt alkalmazott két szorító tart szilárdan. A rajzdeszka helyettesítésére hivatott ezen tanszer figyelmet érdemel olcsósága, könnyű kezelhetősége és könnyüése miatt. Érdemes volna vele nálunk is kísérletet tenni.

A *Stuhlmann* hamburgi ipariskolai igazgató által a porosz népiskolák rajzoktatása számára egybeállított tanmenet megérdemli a tanulmányozást. Áll: a II. és III. osztály számára stigmografiai rajzoláshoz való mintákból; a IV—VI. osztály számára szabad rajzoláshoz való lapmintákból; a VII—VIII. osztály számára végül a fa- és gipsz-mintáknak egy sorozata szolgál.

Figyelmet érdemelnek továbbá a Zergibel berlini gyáros által készített rajzminta sorozatok, még pedig: a) 13 faminta az első rajzoláshoz testminták után (13 darab ára 10 márka); b) ugyanahhoz húsz átmeneti alak (építészeti tagok, közhasználati tárgyak 20 db. 32 márka); c) Wilt famintái a vetülettani rajzoláshoz (15 db 25 márka); d) *Stuhlmann*-féle pléhmodellek a szabadkézi és mértani rajz számára; e) *Martens* edény alakjai; f) *Meisel* mintái a vetülettani rajzhoz.

A Kreidl által kiállított tanszerek között kiválóan sikerültek az ember élettanának magyarázatához szolgáló francia papirmaché készít-

mények, melyek finom kivitelök és tartósságuk miatt elsőrangú taneszközöknek tekintendők. Egy természetes nagyságban készített teljesen szétszedhető ily mintát, mely az ember testét ábrázolja, a horvát kormány 1200 frankon vett meg a zágrábi tanítóképezde számára. Voltak ott állatoknak ilyenmű mintái is, például a cserebogár szétszedhető nagy aranyu mintája 600 frankért.

A Herrose wittenbergi kiadónál megjelent «Kartenskizzen für den ersten Unterricht in der Erdkunde» Bismarktól a mapparajzoltatás helyes módjára nézve megbecsülhetetlen módszeres utmutatást adnak.

A rajzoktatás köréből kiállított taneszközök között még megemlítendők: Enke «Wandtafeln für den elementaren Zeichenunterricht» (36 lap kenderpapiroson) és Grant «Vorlagen für weibliche Handarbeiten». Említést érdemelnek még a Lenoir és Forster által kiadott technológiai fali táblák, — Fiedler anatómiai fali táblái, — Hillardt segéd-eszközei a női kézimunkaoktatáshoz.

Ezzel befejezván szemlénket a tanszerkiállítás fölött, még csak az általunk meglátogatott zágrábi iskolai épületekről teszünk rövid jelentést és arról, a mit a horvát tanügyi állapotok felől ottlétünk rövid ideje alatt tapasztalhattunk.

A zágrábi állami tanítóképezde új kétemeles épülete minden tekintetben mintaszerű és czélszerű alkotás, melynek létesítésénél nem kimélték az anyagi áldozatot. A három széles ablakkal bíró parkett padlózatú tágas tanteremek; a 22 m. hosszú-és 12 m. széles és mintegy 9 m. magas gyönyörű díszterem, egyszersmind kápolna és terem a karéneklés számára: a zeneterem orgonával; mellette négy zongoragyakorló-szoba, a többi tanteremtől oly távolságban, hogy három zongorajáték sem zavarhatja a tanítást; a gyakorló-iskolai növendékek által végzendő mechanikai munka számára az I-ső emeleten (nem mint nálunk a nedves sousterrainben) elhelyezett nagy műhely, hosszában 8 kettős ablakkal; mellette kisebb műhely a képezdei növendékek számára; a nagy rajzterem és egy mintázóterem szintén az első emeleten; közöttük szoba a mosdásra és a mintázáshoz való anyag előkészítésére; külön tanterem a természettan és vegytan tanításához két laboratoriumi helyiséggel; külön természetrajzi tanterem és muzeum; olvasószoba a növendékek számára; a sousterrainben fürdő a képezdei és gyakorló-iskolai növendékek számára, mindez teljesen megfelel egy igazi modern tanítóképezde eszméjének. Az épületben a hat osztályu osztott gyakorló-iskola és a négy évfolyamu tanítóképezde tantermein kívül még két tanterem van a polgári iskolai tanítóképezde számára. Nemesak a képezdei, hanem a gyakorló-iskolai növendékek is *kötelezőleg* fogják tanulni a kézi munkát, még pedig a Slöjd-rendszer szerint. A horvát kormány e czélból két tanítót küldött Näsbe. Tervben van, hogy ugyanazon telken, de a ké-

pezde épületétől elkülönítve, külön házat emeljenek internatus befogadására.

Ezzel kapcsolatban meg kell említeni, hogy Horvátországban a tanítóképezde tanárai a középiskolai tanárokkal minden tekintetben egyenlő helyzetben vannak, s a közvélemény fölfogásában sem alacsonyabb intézet a képezde. A tanítóképezdeknek külön országos felügyelőjük van, a ki a tartományi kormánynál ezen ügynek egyszersmind referense. Képesítő vizsgálataik két részből állanak, mint Ausztriában: a képezdei tanulmányok végeztével teendő érettségi vizsgálat csupán ideiglenes alkalmazásra jogosít; erre két évi gyakorlat után kell tenniük a tulajdonképeni képesítő vizsgálatot.

Egy-egy képezdei osztályban 40 növendék van. Ezek a középiskolai négy osztályának sikeres elvégzése után vétetnek fel a képző intézetbe. Miután a tanítói fizetés minimuma 400 frtban van megállapítva, elég jó anyagból válogathatnak. Mindazonáltal volt alkalmunk tapasztalhatni, hogy irányadó férfiak nincsenek megelégedve ezen állapottal és hogy legközelebb mozgalom fog megindulni, melynek célja: a tanítói fizetések minimumának 500 frtra való emelése.

Az *állami ipariskola* egészen sajátzerű tanügyi koncepczió, mely a nagy francia intézetekre emlékeztet. Növendékei az intézetben laknak és egyenruhát viselnek. Az iskolákban kultiválják a fa-, fém- és agyagiparnak, valamint a decoratió festésnek és mintázásnak főágait és a kőfaragást. Mindezek számára valóban nagyszerű műhelyek állanak rendelkezésre, minden szükségessel bőven felszerelve. Láttunk ott nagy korongozó-műhelyt óriási égető kemenczével; lakatos-, kovács-, kőfaragó-, asztalos-, esztergályozó műhelyeket, mintázó- és rajztermeket: három lóerejű gázmotort. A növendékek kiképzése egészen gyakorlati: értelmes, ügyes iparosokká nevelik őket. Hogy ezt a célt teljesen elérik, arról a növendékek által készített munkák tanuskodnak. Az iparművészeti muzeumnak szép lakatos munkával díszített kapuja, a zágrábi Zrinyi-téren felállítandó szökőkút, a tartományi kormány tanügyi osztálya palotájában a nagy elfogadó terem stukkós mennyezete, a székesegyház és a Szent-Márk-templom sok szép műlakatos munkája, magának az ipariskolai épületnek lépcsőzete, sok butordarabja — mind a növendékek kezemunkája. Az intézet élén a székesegyház restauratora, Bollé műépítész áll; az ő művészi és gyakorlati szellemének alkotása ez a maga nemében páratlan ipariskola.

A (134) növendékek bennlakása az iskolával egy épületben, de ennek teljesen elkülönített szárnyában van. A tágas nagy hálótermek katonás egyszerűséggel, de felette gyakorlatiasan vannak berendezve. Kovácsolt vasból készült ágyak, kemény szalmazsák és szalmavánkos, az ágy előtt szekrényke, fölötte a falon ügyes szerkezetű fogas. Hasonló

praktikus berendezése van a mosdóhelyiségnek. A mosdó-medenczék öntött vasból vannak; márványlapnak nincs nyoma. Igen czélszerű a fürdő berendezése; egy nagy cement-medencze, melyhez a szomszédban elhelyezett jól befalazott kazán szolgáltatja a forró vizet. A medenczében egyszerre 8—10 növendék fürödhetik. Be vannak rendezve Kneipp-rendszere szerinti zuhanyok is. Minden növendék télen is havonkint négyszer fürdik.

Az élelmezés vállalkozóra van bízva, a ki fejenként egy napra 35 krt kap. Ezért még a tüzelő anyagot is köteles magának beszerezni. A vállalkozó helyiségei és udvara az iskola helyiségeitől egészen el vannak különítve és az étkezőterem a konyhával csak az ételfelhuzógép által van egybekapcsolva. A növendékek évenként 100 forintért kapnak teljes ellátást. Egyrésztük alapítványos.

A horvát tanítók jó testületi szelleméről tanuskodik, hogy Zágrábban *«tanítók otthona»* van, egy díszes kétemeletes ház, melynek nagy része az alap javára bérbe van adva, földszintje azonban a horvát tanítók rendelkezésére áll, kik itt gyülekeznek, olvasnak stb., a vidékiek valóban nevelésesen csekély összegért laknak is.

Az új, illetve tervbe vett intézmények sorából elég lesz a leánylyceumot említenünk, melyet a horvát kormány sokkal czélszerűbben akar életbeléptetni, mint azt nálunk tervezik. A felsőbb leányiskola IV. osztálya után ugyanis trifurcatio áll be: a növendékek egyik része tanítónőnek, a másik nevelőnőnek készül, végre a harmadik a lyceumba lép be, mely első sorban az orvosi tanulmányokra fogja majd képesíteni növendékeit. Nálunk a népiskola négy osztályát végzett leánygyermekkel akarják a lyceumot megindítani, a mi igen czéltalan dolog. Vajjon az orvosi tanulmányokkal hogyan lesznek a horvát kisasszonyok, ezt majd a jövő fogja megmutatni; egyelőre tudvalevőleg Horvát-Szlavonországban orvosi fakultás nincsen.

De már komolyan tárgyalják az egyetem kiegészítését, úgy belső szervezetében, mint építkezések dolgában. Az egyetemi épület elég csinos és meg is felel eddigelé céljának, bár nem egyetemnek épült. Főjellemzése: jó fekvése és rendkívüli tisztasága. Az egyetemi épület előtt óriási tér van, mely egészen az új vasuti pályaházig és a Száváig terjed és melyen igen sok, hatalmas épület kényelmesen elfér. Egy kissé szűken van, de nem oly kényelmetlen és sötét (mint nálunk) az egyetemi könyvtár, melynek számára a tartomány megvette Springer Antal világhírű könyvtárának a műtörténelemre vonatkozó rendkívül gazdag és becses részét.

Középiskolák dolgában is csak ezentul fognak a horvátok a munkához. A zágrábi gymnasium és reáliskola oly iszonyuan túl van tömve tanulókkal, hogy úgy az administratio mint a tanítás roppant nehézségek-

kel kénytelen megküzdeni. Most fognak építeni új gymnasiumot és új realiskolát az egyetem előtti téren, és ha szabad a Zágrábban legújabb időben épült népiskolákból, melyekben minden tanteremhez külön előszoba garderobbeal tartozik és az összes helyiségek parkettozva vannak, következtetéseket vonni a tervbe vett középiskolai épületekre, valóban mintaszerű és rendkívül elegendő középiskolák várhatók.

De egyebekben a közép- és felső oktatás terén nálunk fejlettebbek a viszonyok, úgy, hogy teljesen érthető a horvát kormány elhatározása, hogy tanügyi viszonyaink tanulmányozása végett képzett szakembereket hazánkba küldjön, — míg az részünkről ez idő szerint indokolatlan volna.

Ezekben törekedtünk kiemelni azokat a tapasztalatainkat, melyeket két-három napi tartózkodás alatt — a tanszerkiállítás beható és ismételt megtekintése mellett — tehattunk. Az összbnyomás igen kedvező volt; van belátás, jó akarat, buzgó törekvés és áldozatkészség, még pedig nemcsak fönt, hanem a tanári és tanítói karban is. Minket e tapasztalatok annál őszintébben örvendeztettek meg, minél melegebb volt a fogadtatás, a szeretetreméltó vendégbarátság, melyben részesültünk és mely nemcsak a tanügy terén, hanem a városban, annak szép környékén s mindenütt nyomunkban volt és valóban igen kedvesse tette zágrábi tartózkodásunkat. . . .

---

## A JUTALMAZÁS ÉS BÜNTETÉS AZ ISKOLÁBAN.

Mióta a humanismus törvényei és szabályai kitiltották az iskolákból a testi büntetéseket, a tanítással foglalkozók részéről — ha nem is irodalmilag, de magán körben bizalmasan — gyakran hallható a panasz, hogy igen kevés a fegyelmezés eszköze és tehetetlenek azon kisebb fiúkkal szemben, a kik nem viselik jól magukat és elhanyagolják kötelességeiket. Ezen állítás megérdemli, hogy közelebbről megvizsgáljuk és tüzetesebben foglalkozzunk vele.

Először is legyen szabad egy az iskolára nagy fontosságú dolgot kifejtennem. De mindjárt megjegyzem, hogy azok az észrevételek, melyeket mondani akarok bár megfigyelt tényeken alapulnak, s így egészen tárgyilagos természetűek, specialiter nem egyik-másik iskolára vonatkoznak, hanem általánosságban érintik tanításunk ügyét. Mielőtt tehát tulajdonképeni tárgyamra térnék, egy régi, de azért mindig új témával akarok foglalkozni: az iskolai neveléssel.

Néha a tanár, mivel csak jogokat ismer a tanítványával szemben,